

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

УДК 343.102

Клименко Н. І.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ

Покращення підготовки спеціалістів з вищою юридичною освітою для діяльності в умовах правової держави, в тому числі і роботи в правоохоронних органах – невідкладне завдання сьогодення. Переважна більшість юристів у країні, в тому числі і майбутніх слідчих, навчаються у цивільних вищих закладах освіти, готуються як юристи широкого профілю. Є також і спеціальні відомчі вищі заклади освіти (Національна академія внутрішніх справ України, Національна академія Служби безпеки України) [1].

Практика свідчить, що всі галузі законодавства та юридичних дисциплін стануть у пригоді майбутньому слідчому. Сьогоднішній слідчий повинен бути високоерудованим юристом. Скорочення вивчення загальнотеоретичних дисциплін, дисциплін широкого правового профілю на угоду вивченню навичок і правил оперативно-розшукової роботи в майбутньому буде лише шкодити об'єктивності слідства.

У моделі підготовки майбутнього фахівця-юриста в правовій літературі виділяється кілька складових частин. На наш погляд, стосовно слідчих найбільш вдало формулює їх М.І. Порубов, включаючи до них чотири аспекти: пізнавальний, комунікативний, організаторський, виховний [2, с. 60].

Дійсно, слідчий за сигналом про вчинений злочин або одержавши до провадження порушену кримінальну справу насамперед повинен з'ясувати механізм вчиненого злочину, виявити комунікативність щодо роботи з свідками, потерпілими і підозрюваними, організувати роботу з розкриття злочину шляхом проведення слідчих дій, залучити до цього працівників оперативно-розшукових підрозділів міліції, по кожній кримінальній справі встановити та вжити заходів щодо усунення причин, що сприяли вчиненню злочину. Юристу, що не має цих якостей, буде тяжко оволодіти складною і відповідальною професією слідчого – першопрохідника у боротьбі зі злочинністю.

На підставі рекомендацій спеціалістів, за згодою міністерств та відомств, для яких готуються спеціалісти, ще колишній Мінвуз СРСР затвердив кваліфікаційні характеристики зі спеціальності "Правознавство" (наказ № 122 від 9.12.82). Проте слушно деякі автори зазначають, що будь-яка кваліфікація (від себе додамо – в бюрократичному папері) не може заздалегідь визначити фенотипичних якостей, які потрібні найбільше і можуть бути утворені на генетичній основі [3, с. 16]. Стосовно

правильного, на наш погляд, висновку вчені-педагоги вищих закладів освіти не повинні механічно підходити до розподілу студентів по циклах та спеціалізаціях, а враховувати здібності специфіки характеру студента. На розвиток класифікації, запропонованої М.І. Порубовим, ми вважаємо, що добираючи студентів для майбутньої слідчої роботи, потрібно враховувати: особливості нервової системи, темпераменту, емоціональної стабільності, рішучості та настирливості, високих інтелектуальних якостей. Від студентів, які мають намір стати слідчими, не потрібно утаювати, що ця професія вимагає підвищеного і фізичного навантаження. А одне з головних – заклад освіти повинен навчити майбутнього слідчого поважати закон і свято керуватись ним у своїй діяльності. Здається одне з найголовніших – з'ясувати чи не є бажання стати фахівцем цієї професії не більш як поверхове знання її специфіки і скорозникаючий інтерес. Романтика слідчої роботи в тому, що слідство починається, як правило, «з чистого аркушу» і закінчується з'ясуванням об'єктивної істини. Слідчому завжди протидіють сили, які ретельно маскують злочин, не бажають, щоб він був розкритий і хтось би поніс передбачену законом відповідальність.

Автор у свій час проанкетувала 300 слідчих міськрайпрокуратур з усіх областей України, 150 слідчих районної ланки органів внутрішніх справ м. Києва, Київської та деяких інших областей.

На запитання, чи забезпечило їм вивчення предметів кримінально-процесуального циклу в вищих закладах освіти сталі знання з профілю роботи відповіді:

1. Так, забезпечило на 65-75% (це випускники, в основному, юридичних академій – Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого та ін.).

2. Так, забезпечило (випускники Національної академії внутрішніх справ України).

3. Ні, не забезпечило, не достатньо забезпечило (випускники юрфаків університетів).

Були висловлені і побажання, що спеціалізацію потрібно починати з першого курсу (такий досвід у свій час поширювався на юрфаках у Ленінградському і Латвійському держуніверситетах), продовжити строки виробничої практики тощо.

Вважаємо, що слідчому за нинішніх умов підготовки спеціалістів – юристів з вищою освітою потрібні ґрунтовні теоретичні знання (таку розкіш, принаймні, у нас в Україні, собі можемо дозволити). Міцні знання потрібні як і з загальноосвітніх, так і з профільних дисциплін. Кримінальні справи – різноманітні, як і саме суспільне життя, і невідомо правові відносини якої галузі права йому доведеться аналізувати, зіставляти з конкретною ситуацією. Тому у кримінальній справі законом дозволяється залучати фахівця в будь-якій галузі суспільнокорисної праці. Лише не юристів. Тут він повинен покладатись на самого себе. Спеціалісти "правого вуха", "лівого ока" нам не потрібні.

Звичайно, слід погодитись з висловлюванням деякого з анкетованих, що вони ще в практичній діяльності наштовхуються на невміння організувати планування при розслідуванні одночасно декількох кримінальних справ, застосуванні сучасних науково-технічних засобів. Є нарікання на забуту практику, що після закінчення

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ

міжкафедрального спецкурсу (кримінальне право, криміналістика) кожен студент повинен підготувати навчальну кримінальну справу і здати окремо по цьому спецкурсу екзамен, недостача навчальних фільмів, діафільмів, слайдів, плакатів, таблиць тощо. Тут багато в чому винні і працівники правоохоронних органів і науковці – викладачі. Адже не секрет, що ще й досі зв'язки, скажімо, професорсько-викладацького складу юрфаку Київського національного університету імені Тараса Шевченка з Генеральною прокуратурою України, прокуратурами областей та великих міст бажають бути тіснішими і плідотворнішими. Це наша спільна справа і ділові стосунки для вирішення нашого спільного питання – покращення підготовки висококваліфікованих фахівців – ми повинні неухильно розвивати. Не завадили (а були б на користь) наукові дослідження про ефективність виробничої практики студентів, про їхню роботу у період становлення спеціалістами.

Можна погодитися з думкою, що спеціалізації юристів у вищих закладах освіти взагалі, а слідчих зокрема необхідно приділяти більше уваги [4]. Ми не поділяємо думку, що система підготовки юристів широкого профілю зовсім відійшла та стала архаїчною [5]. Необхідний комплексний підхід до спеціалізації, коли загальна теоретична підготовка поєднується з прикладними знаннями профілю майбутньої роботи випускника. Не можна підготувати висококваліфікованого спеціаліста без теоретичної бази. Однак заглиблюючи фундаментальну підготовку, треба забезпечувати засвоєння і прикладних знань, умінь, навичок з метою повноцінного виконання спеціалістом наступних конкретних обов'язків. Студент з перших днів навчання у вищому навчальному закладі повинен знати, ким він буде. Тоді психологічно зміниться його ставлення до засвоєння навчального матеріалу, це можуть забезпечити належний професійний відбір, у якому активнішу участь повинні брати правоохоронні органи та більш рання спеціалізація. Нині склалася така ситуація, що високі конкурси не відображають рівня професійного покликання абітурієнтів, а зумовлені іншими причинами. Думається, що реорганізація юридичної освіти в сучасний період розвитку економіки, ринкових відносин, може бути пов'язана з перепрофілюванням та спеціалізацією закладів освіти на зразок деяких зарубіжних країн, зокрема країн Східної Європи. (Так, випускників університетів Угорщини, Польщі, Німеччини готують для народного господарства та державних органів, а слідчих навчають у спеціальних вищих закладах).

Це сприятиме покращенню наукової та матеріальної бази, планування підготовки та розподілу спеціалістів, росту наукового потенціалу та забезпечить систему безперервного навчання. З метою покращення підготовки слідчих у вищих закладах освіти треба розширити участь працівників прокуратури в професійному становленні кадрів, в забезпеченні бази для виробничої практики студентів та керівництві нею.

Прокуратури разом з викладачами повинні аналізувати недоліки професійного навчання випускників вищих закладів освіти, які виявляються під час стажування, та повідомляти про них навчальні заклади, щоб покращити навчально-виховний процес. Так ще за радянського періоду Прокуратура СРСР зобов'язувала прокурорів республік, країв, областей встановлювати постійні зв'язки з відповідними юридичними інститутами та факультетами університетів з метою наближення навчального процесу

для потреб слідчої та прокурорської практики. Регулярно направляти у вищі заклади освіти нормативні матеріали, інформаційні методичні листи, огляд практики та інші документи, які необхідні для навчання студентів, забезпечення кафедр та лабораторій необхідними посібниками та криміналістичною технікою [6].

Слід зазначити, що ці вимоги не скрізь виконуються. На перших порах участь працівників прокуратури в проведенні лекцій та практичних занять зі студентами, стажування викладачів у прокуратурах забезпечувалась, але поступово їх активність почала знижуватися.

Було б корисним і конче потрібним, щоб науковці разом з працівниками прокуратури проаналізували стан стажування молодих спеціалістів і внесли свої пропозиції про зміну порядку такого стажування.

Оптимізація розслідування злочинів передбачає також розширення різних видів інформації і для майбутнього і для вже працюючого слідчого. Насамперед потрібно утворювати великі масиви інформативного матеріалу для керівництва з розслідування (узагальнення колективної практики). Його можна і потрібно утворювати вивченням слідчої практики. Стосовно деяких конкретних видів злочинних проявів (розслідування вбивств, розкрадань, хуліганств тощо такі узагальнення вже проведені) [7]. Проте цей напрям наукових досліджень потребує розширення, збагачення, поповнення. Такі дослідження лише б збагатилися, коли б у них, поряд з науковцями брали участь практичні працівники слідчого апарату.

Потрібні й найновіші криміналістичні розробки у науці, програмування й алгоритмізація, безмашинне і машинне розслідування злочинів у типових слідчих ситуаціях. Перші успішні спроби створення таких типових програм розслідування зроблені в роботах Л.Г. Відонова, Г.А. Густова, М.О. Селіванова та інших криміналістів [8]. Ставиться питання про створення експертних систем в органах прокуратури та пропонуються варіанти їх вирішення за допомогою ЕОМ [9].

Таку роботу розпочато в Україні ще в січні 1990 р. і полягала вона у створенні банку даних у пам'яті ЕОМ, створення експертної системи, введення в ЕОМ структурованої інформації більше 100 кримінальних справ з розслідування нерозкритих вбивств серії "Лісополоса". Одночасно розроблялися документи з метою введення формалізованої інформації в пам'ять ЕОМ (у вигляді анкет, списків та інших спеціальних форм). У цьому прокуратурі допомагала лабораторія Всесоюзного НДІ проблем зміцнення законності та правопорядку [10].

Такі системи можуть стати базою для створення інших експертних систем, а також автоматизованих робочих місць слідчих (АРМів) різного рівня. Функціонування таких експертних систем і АРМів можливе у локальній мережі різного рівня (район, місто, область, країна) [11].

Покращенню слідчої діяльності допоможе вдосконалення інформаційних систем і банків даних. Особливий інтерес являють об'єкти обліку. У свій час було розроблено і запропоновано типовий автоматизований банк даних оперативно-пошукового та профілактичного призначення (АБД), накреслено напрями його вдосконалення шляхом замкнення структури автоматизованих систем на рівні райлінорганів внутрішніх справ і робочих місць з об'єднанням обчислювальних засобів відділів внутрішніх справ і передачі інформації каналами безпосереднього зв'язку

[12]. Запропоновано програмне забезпечення вирішення інформаційних задач комп'ютеризованого робочого місця слідчого [13]. Створені системи показали свою ефективність, дали змогу виявити розкрадання на підприємствах служб побуту, громадського харчування, а також постачання паливно-мастильних матеріалів.

Відповідальні завдання, які стоять перед правоохоронною діяльністю на сучасному етапі розвитку, вимагають покращення підготовки слідчих кадрів.

З метою вдосконалення професійної підготовки слідчих необхідно вже сьогодні впроваджувати в навчальний процес проблемне та програмоване навчання з використанням автоматизованих форм на базі ЕОМ та інших активних методів, які розробляються викладачами [14].

Така робота проводилася в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де раніше було створено клас ЕОМ, і студенти набували навичок використання ЕОМ. Тоді ж було захищено кілька дипломних робіт під керівництвом професора В.Г. Гончаренка. Отже, підготовка висококваліфікованих кадрів слідчих є однією з важливих умов покращення розслідування злочинів.

Література

1. Автор цієї статті за усунення відомчої науки, відомчої підготовки юристів. Проте це вже окрема тема для дискусії, яка виходить за межі теми статті.
2. Порубов Н.И. Научная организация труда следователя. – Минск: Вишэйшая школа, 1970. – 264 с.
3. Гончаренко В.И., Заславский С.Я., Иванов-Муромский К.А., Иванов Ю.К., Кабаков Б.З. О некоторых возможностях моделирования психической деятельности и идентификации состояния человека в криминалистике и судебной экспертизе // Актуальные проблемы теории и практики применения математических методов и ЭВМ в деятельности органов юстиции: Тезисы докладов на V Всесоюзной конференции по проблемам правовой кибернетики. – М., 1975. – Вып. 3. – С. 113-117.
4. Ковалев М. Пути совершенствования подготовки юристов // Соц. Законность. – 1979. – № 1. – С. 46-48; Укреплять связь органов прокуратуры с юридическими вузами // Соц. законность. – 1982. – № 8. – С. 39-40.
5. Пинаев А. Каких юристов надо готовить в вузах // Соц. законность. – 1990. – № 8. – С. 35-39.
6. Щека Б., Гаврилов В. Творческое сотрудничество прокуратуры и вуза // Соц. законность. – 1990. – № 5. – С. 47-48.
7. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; Под ред. В.К. Лисиченка. – К.: Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 405 с.; Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики: Учебник / Под ред. В.Д. Грабовского, А.Ф. Лубина. – Ниж. Новгород: Нижегород. ВШ МВД России, 1995. – 400 с.; Пособие для следователей. Расследование преступлений повышенной общественной опасности / Под ред. Н.А. Селиванова, А.И. Дворкина. – М.: «ЛИГА РАЗУМ», 1999. – 505 с.; Справочная книга криминалиста / Под ред. Н.А. Селиванова. – М.: Изд-во НОРМА (Изд-кая группа НОРМА-ИНФРА*М), 2000. – 727 с.; Руководство по расследованию преступлений: Учебное пособие / Рук. Авт. Кол. А.В. Гриненко. – М.: Изд-во НОРМА (Изд-кая группа НОРМА-ИНФРА*М), 2000. – 768 с.; Руководство по расследованию преступлений: Научно-практическое пособие / А.В. Гриненко, Т.В. Каткова, Г.К. Кожевников и др. – Харьков: Консум, 2001. – 608 с.; Руководство для следователей / Под ред. В.В. Мозькова. – М.: Изд-во «Экзамен», 2005. – 910 с. та інші.
8. Хмыров А.А. О возможностях и пределах алгоритмизации расследования преступлений // Актуальные проблемы формирования правового государства: Краткие тезисы докладов и научных сообщений республиканской научной конференции, 24 - 26 октября 1990 г. – Харьков: Изд-во Харьковского юрид. ин-та, 1990. – С. 274-275.
9. Звягинцев А. Создание экспертной системы в органах прокуратуры // Соц. законность. – 1987. – № 2.

10. Сидоренко Ю. Следствию нужна ЭВМ // Соц. законность. – 1990. – № 9. – С. 38-39; Программное обеспечение решения информационных задач на компьютеризованном рабочем месте. – К., 1989; Информатика в органах внутренних дел: Учеб. пособие / Ред. Н.Я. Швец. – К.: Ни и РИО КВШ МВД СССР, 1989. – 215 с. та інші.

11. Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 328 с.; Сидоренко Ю. Следствию нужна ЭВМ // Соц. законность. – 1990. – № 9. – С. 38-39; Правовая информатика и кибернетика: Учебник / Под ред. Н.С. Полевого. – М.: Юрид. лит., 1993. – 528 с. та інші.

12. Информатика в органах внутренних дел: Учеб. пособие / Ред. Н.Я. Швец. – К.: Ни и РИО КВШ МВД СССР, 1989. – 215 с.

13. Программное обеспечение решения информационных задач на компьютеризованном рабочем месте. – К., 1989.

14. Гончаренко В.И., Кибернетика в уголовном судопроизводстве. – К., 1984; Клименко Н.И., Биленчук П.Д. Логико-математические и кибернетические методы в криминалистике: Учебное пособие. – К.: УМК ВО, 1988. – 104 с.